

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ЗА ДОДЕЛУ ПОВЕЉЕ „РАДОВАН КОШУТИЋ” ЗА ЖИВОТНО ДЕЛО ПРОФ. ДР МИТРИ РЕЉИЋ

Митра Рељић рођена је 9. јула 1952. у Врапцу, општина Медвеђа (Србија). Од детињства је живела у Сарајеву, где је завршила основну школу, гимназију и Филозофски факултет.

Након завршених основних студија (Руски језик и књижевност, 1972–1976), шеснаест година је радила у сарајевском Ваздухопловном војном школском центру (као предавач на Ваздухопловно-техничкој војној академији и професор у Ваздухопловно-техничкој средњој војној школи). За то време боравила је на усавршавању у Русији (у два наврата по два месеца). У Београду је завршила једногодишњу школу за научне и стручне преводиоце (1980), а у Сарајеву, на Филозофском факултету, постдипломске студије (град је напустила у жеку борбених дејстава 1992, непун месец пре заказане одбране магистарске тезе, коју је писала под менторским руководством проф. др Бранка Тошовића). За свој рад била је похваљивана, награђивана, бирана за најбољег професора, одликована Медаљом рада. После поновљене административне процедуре, магистрирала је на Филолошком факултету у Београду 1994. Докторску тезу, израђену под руководством проф. др Предрага Пипера, одбранила је на истом факултету 8. фебруара 2012.

Од лета 1992. до јесени 1995. била је становник избегличког логора у Сомбору. Од октобра 1995. запослена је на Филолошком факултету у Приштини (сада Филозофском у Косовској Митровици). У јулу 2003. године, као стипендиста Владе Руске Федерације, боравила је на кратком, петнаестодневном усавршавању у Москви. У Приштини је живела до марта 2004. Тренутно живи и ради у Косовској Митровици. Ванредни је професор Филозофског факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, где је у више наврата била и управник Катедре за руски језик, а данас предаје на мастер студијама.

Веома је тешко вишедеценијску предану научну и јавну делатност проф. др Митре Рељић приказати у једном краћем образложењу, утолико пре што је реч о особи несвакидашњег духовног и интелектуалног формата, филологу са истанчаним лингвистичким осећањем и образовањем из опште лингвистике и славистике на којем би јој многи могли позавидети. Стога ћемо на овом месту најпре поменути њене радове из русистике, затим монографије из србистике (махом социолингвистичке усмерености), а затим из српске духовне културе.

Међу радовима из русистике нашу пажњу, разумљиво, најпре привлачи магистарски рад посвећен неологизмима из 80-их година XX века (епоха „гласности” и „перестројке”) из социолингвистичке, лингвостилистичке и традиционалне перспективе. Из ове дисертације Митра Рељић објавила је неколико прилога у часописима и зборницима, а на основу ње написала је и поглавље у универзитетском уџбенику *Историја руског књижевног језика* колектива аутора (С. Перкучин, К. Кончаревић, М. Марковић, М. Рељић) из 2016. године. Из русистике проф. др Митра Рељић објавила је низ радова стилистичке, транслатолошке, лингвокултуролошке и методичке усмерености.

Српски језик на Косову и Метохији данас (социolingвистички и лингвокултуролошки аспект) назив је докторске дисертације Митре Рељић. Ова дисертација одбрањена је 8. фебруара 2012. на Филолошком факултету у Београду. Израђена је под менторским руководством проф. др Предрага Пипера и по објављивању ауторка је за ову књигу, касније објављену 2013. у издању САНУ и Филозофског факултета у Косовској Митровици, добила највеће признање Славистичког друштва Србије – Повељу „Павле и Милка Ивић”. Књига је детаљно приказана у образложењу за доделу поменуте награде, па се овом приликом на њој нећемо детаљније задржавати.

Српска гробља на Косову и Метохији: уништена споменичка и језичка баштина друга је вредна књига проф. др Митре Рељић, издата у Матици српској 2020.

Монографија представља резултат вишегодишњег прикупљања и обраде споменичких натписа са порушених камених белега, као и података са поломљених или ишчупаних дрвених крстова, уништених спомен-чесми подигнутих на гробљима, лимених плочица постављаних (уместо крстова) изнад глава упокојених и убијених Срба и неидентификованих страдалника током и након ратних сукоба 1999. године. Мисао о потреби бележења надгробних текстова пре него што их „прогута” земља, јавила се недуго по изгону приштинских Срба 1999. године.

У првом делу књиге разматра се сакрални и национално-културни значај надгробних споменика уопште, а посебна пажња посвећује се српским гробљима на Косову и Метохији и надгробним споменицима у нестајању. Други део књиге представља емпиријску подлогу навода и закључака датих у првом делу. Чини га корпус пуних или непотпуних натписа преузетих са оштећених, срушених и (или) поломљених (неретко здробљених) споменика на српским гробљима широм Косова и Метохије. Грађа је у књизи представљена по областима и местима, а презентованом корпусу натписа претходи текст који садржи кратак подсетник на историју насеља и на оно што се, почев од 1999. године, догађало са његовим становништвом, црквом (црквама) и месним гробљем (гробљима). Поред писане, монографија садржи и фотографије као додатну врсту грађе. Сет фотографија са сваког од књигом обухваћених, гробаља прати споменичке натписе са дате гробљанске локације.

Анализом се утврђује да, ма колико оскудни, споменички натписи на гробљима Косова и Метохије пружају довољно података о историјском усуду, вечитим, насиљем изазваним миграцијама и тегобном животу косовскометохијских Срба, о патријархалној везаности породице, свагдашњој скромности, вери и праштајућој природи Косовца и Метохијца. Такође се долази до закључка да споменички натписи на српским гробљима Косова и Метохије представљају, између осталог, драгоцену језичку грађу која пружа обиле података, како за опште сагледавање социolingвистичке, етнолингвистичке и лингвокултуролошке мапе покрајине, тако и за изучавање бројних појединачних питања из области српскога језика – антропонимије, дијалекатских и других специфичности. Њиховим нестајањем у контексту организованог затирања српског културноисторијског и духовног наслеђа, нестаје и могућност да се у овом погледу било шта учини.

Митра Рељић је велико и часно име наше славистике. Да, часно и велико, јер је остала и остала у Приштини у вишеспратници у којој ниједног Србина није било, где су јој намерно искључивали струју, грејање и демолирали врата, у згради из које није смела да излази у набавку најелементарнијих потрепштина осим код једног дућанице Албанца, који би јој кришом продавао намирнице. Одлазила је само на посао у Косовску Митровицу, у пратњи КФОР-а, у цркву

Светог Николе у центру Приштине која је након егзодуса разорена, обилазила српска гробља, била заиста сведок злострадања у оном ранохришћанском значењу тога појма – мученик и исповедник вере. Изгубила је здравље, о неком благостању у њеном животу није могло бити ни помена, али она је пркосно стајала и није очајавала. У себи је нашла невероватну, необјашњиву снагу да у тим и таквим условима пише, ради, ствара, промишља стварност око себе и упозорава, са надом да ће се њена реч у српским земљама и у Русији чути и да ће суза косовских Срба наћи родитеља.

Живимо у времену „атомске технике и прашумске етике”, како је говорио Преподобни Јустин Ћелијски. Многи људи изгубили су моралне оријентире и приклонили се лажним вредностима доба технологије и безумне трке за профитом. Митра Рељић сачувала је мир у души и оштрину ума. Она је и у науци и у животу била аскета и узвишена песникиња. Њен стил је необичан, на моменте лирски, елегичан или пророчки, громогласан, разобличавајући.

Митра Рељић склона је не само лингвистичким, него и етнопсихолошким и карактеролошким запажањима. Навешћемо једно из њене докторске дисертације:

„Општи утисак о карактеру косметских Срба, чак и у сасвим површном сусрету са њима, ни данас се неће разликовати од оног који је, пажљиво их посмаграјући, стекао Нушић пре више од сто година (Нушић 2007: 77). Озбиљност, изостанак смеха, поготово агресивно-вулгарног кикотања, уз гостољубивост и несумњив осећај за милосрђе уочљиве су особине овог дела српског народа, а исто се може рећи за највећи део староседелачке муслиманске популације. Осим тога, косметски су Срби (таман као и Словени других вероисповести, посебно Хрвати у Летници и Јањеви), у односу на своје сународнике из неких других крајева, далеко мање склони псовци, барем оној најгрубљој. Осећање стида код централног типа уопште, Цвијић је описао као „слично ономе код жена динарског типа” које се „овде не тиче само љубавних осећаја, већ се уноси и у цео њихов живот и показује се у снебивању, бојажљивости и плашњи од одговорности” (Цвијић 2006: 179–180). Јер, наводи даље Цвијић уз подсећање на књижевне ликове Б. Станковића, „под утицајем извесних прилика поменуте уздржљивости намах нестаје: љубавни занос се показује јавно и са необузданом чулношћу” (Ibid.: 180).

Намеће се, дакле, питање у којој мери поменута озбиљност представља продукт хришћанског дисциплиновања душе и тела, а у којој је последица перманентне животне тегобе, колико је изостанак смеха израз поимања његове греховне природе а колико показатељ психичке тескобе и неповерења, те да ли је стидљивост манифестација на напред предочени начин схваћеног датог моралног начела или је у њој и делић садржаног у, прилично усамљеној, пословици *Где нема страха нема ни стида*. Ова је у потпуној супротности са већином пословица које се односе на стид а које су међу најбројнијим у корпусу српских паремија. Већина попут оних које је још Вук забележио: *Вода сваишта опере до црна образа, Где је стида, ту је и поштења, Ко има образа има и душе, Ко изгуби срам људски, изгуби и страх Божи* несумњива су потврда да је реч о народу „интелигентне психологије” који је, и без упућености у поменуте филозофске, теолошке и сл. оцене и судове, исте и поимао и на најлепши начин исказао. Од оних забележених на Косову и Метохији поменућемо: *Вода све пере, али црн образ не може, Образ нема више од два прста, али више вреди од два света*, и приметити релативну бројчану скромност фразема и пословица које се односе на ову сферу. Властито поимање стида косовскометохијски Срби су, међутим, исказали у питалицама: *Питали старога човека: – Шта је најскупље на све-*

ту? – Част и образ, или Питали старога човека: – Шта је најцрње на свету? – Срамота (Бован [прир.] 1980: 143). С друге стране, ту и тамо се бележе и они паремиолошки искази који указују на извесно реинтерпретирање концепта стида. Док, на пример, пословица *Страх образа нема* представља, стварношћу изнуђену, просту констатацију, дотле оне попут *Страх лојзе чува* или *Мала срамота, али чиста работа* садрже лагани отклон од постојећих моралних норми, при чему је свест о томе још увек присутна. Уочљивије показатеље „малаксавања” стида пред страхом од насиља, сиромаштва итд., али и као последицу угледања на животне норме окупатора, на Косову и Метохији под османском влашћу срећемо у сфери људских те породичних односа, посебно у односу према жени уопште.”

За крај, један изузетно ефектан навод из дела Станислава Винавера који Митра Рељић значачки ушлепа у своју дисертацију: „Ретка су подручја на географској мапи света са којима се историја тако сурово поиграла као што је то са Косовом и Метохијом. Некад привредно, економски и културно најразвијенија српска област са завидним бројем писмених људи, данас је поприште криминала, трговине људима и деловима људскога тела – моралног, цивилизацијског и сваког другог посрнућа. Следствено таквом историјском усуду, након средњовековног процвата, овај део српске земље заобишли су сви каснији културни, духовни, градитељски и ини препороди; на развалинама некад блиставе културе и архитектуре опстаје још покоји од најстаријих манастира који немо сведоче о највишим дометима сликарског и градитељског умећа немањићких Срба и подсећају на безмало миленијумски временски зјап, културни, духовни и материјални пад. Болни одјек тога пада, понајбоље је, ослањајући се и на Мокрањчева запажања, представио луцидни Станислав Винавер, и то нигде другде до на примеру једне врсте косовске песме. „Прва карактеристика песама са југа јесте ‘косовско и’. То је тужни завршетак песме. Оно пада, после суморног котрљања са висине, и сурвава се болно (...) Царство је пропало. Особито, готово аветињско страшило, то је *и* око Грачанице. Ту је један полет, одједном угушиван, угушен пропао. Полет српски, нагло а у пуној снази – задављен страшном руком...” (Винавер 1971: 234). Та немилосрдна рука није поштедела ниједан сегмент живота косметских Срба, па ни њихов језик.” Овај навод сведочи не само о ерудицији ауторке, него и о њеном болном емоционално-доживљајном односу према Косову и Метохији као колевци српскога народа и његовој најболнијој рани. Жив је завет Светога кнеза Лазара и жива душа српска док је оваких интелектуалних и духовних горостаса каква је МИТРА РЕЉИЋ, која је за целокупан свој славистички опус, по једногласном мишљењу Одбора, заслужила ПОВЕЉУ „РАДОВАН КОШУТИЋ” ЗА ЖИВОТНО ДЕЛО.

Београд, 27.12.2020.

ОДБОР ЗА ДОДЕЛУ ПОВЕЉЕ:

Академик проф. др Предраг Пипер

Проф. др Јанко Рамач

Проф. др Петар Буњак

Проф. др Ксенија Кончаревић (председник)

Проф. др Александра Корда-Петровић